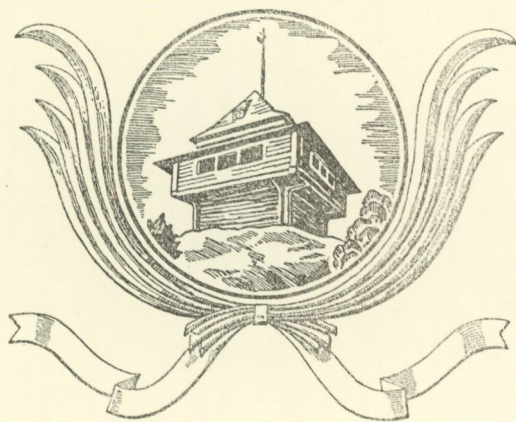

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1935**

NORDISKA MUSEETS
OCH SKANSENS
ÅRSBOK
FATABUREN

1 9 3 5

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · SIGFRID SVENSSON

Årsbokens omslag med motiv från stadskvarteret på Skansen är
utfört efter fotografi av fru M. Claréus.

Tryckt hos
Victor Pettersons Bokindustriaktiebolag
Stockholm 1935

N I L S L I T H B E R G

av Gösta Berg

V alborgsmässoaftonen i fjol avled professorn i nordisk och jämförande folklivsforskning vid Nordiska museet Nils Lithberg. Mitt uppe i ett omfattande och sällsynt intensivt bedrivet vetenskapligt forskningsarbete rycktes han bort från denna världen. Man hade eljest ett intryck av att denne man, som först nyligen nådde sin levnads andra halvsekel, just nu upplevde en andlig blomstringstid, att han hade kommit in i en period av strålände vitalitet. Redan tidigt hade han börjat intressera sig för den folkliga kalendaristiken, denna scientia populi, som han själv en gång sade, »en folkets vetenskap av rent imponerande slag». Detta svårfattliga, men för förståelsen av den folkliga kulturutvecklingen mycket viktiga ämne hade han ägnat ett ingående studium. Men först nu hade han på allvar kommit utöver den i och för sig ytterst mödosamma insamlingen och sammanställningen av forskningsmaterialet och nått fram till den stora överblick, i vilken han trodde sig skönja de djupare sammanhangen länder och folk emellan. Med ett brinnande intresse arbetade han under de senaste månaderna av sitt liv på att utfylla och korrigera denna samsyn, och de glimtar han gav lyssnande vänner och lärjungar av dessa resultat syntes verifiera hans egen tro på att han här kommit in på ett studium, som även mått med internationella mått skulle lämna sällsynt rikt utbyte.

Dessa forskningar rörande den folkliga och den lärda kalendaristikens inre samhörighet utgjorde emellertid endast en sida av Lithbergs märkligt mångsidiga vetenskapliga gärning. Den omfattade därförutom stora delar av arkeologien, konsthistoriens

och etnologiens domäner. I flera hänseenden var den grundläggande; jag behöver här endast minna om att det var Lithberg som gav uppslaget till de första mera omfattande och systematiska inventeringarna av vårt lands fornminnen. Under senare år kommo emellertid hans krafter i växande grad att inriktas på den nordiska etnologien, på utforskningen av vår folkliga kultur. Från år 1912 var också Lithberg knuten till Nordiska museet, där han i olika funktioner alltsedan dess verkade. Han var bland de första som i vårt land hävdade den åsikten att den etnologiska forskningen framför allt måste arbeta kulturgeografiskt, bygga på en ingående kännedom om de enskilda kulturelementens utbredning inom och utom vårt land. Särskild betydelse fick i detta hänseende hans programmatiska framställning i avhandlingen Till allmogekulturens geografi, som inleder tidskriften Rigs första årgång 1918. Han ger där en klar och åskådlig framställning av de möjligheter som finnas att med kulturgeografisk utgångspunkt nå fram till helhetsbilder av äldre och nu längesedan försvunna kulturskeden. »Folklivsforskningen» vore enligt hans mening ett nödvändigt komplement till »fornforskningen». »Det är arkeologien och etnografien gemensamt som skola visa oss vägen till den mänskliga odlingens källor.»

Redan den omständigheten, att en begåvad och omdömesgill forskare, som hunnit skapa sig ett aktat namn inom andra vetenskaper, så energiskt markerade vikten och betydelsen av ett nytt forskningsområde fick en stor betydelse för framtiden. Lithberg fullföljde emellertid här tankegångar och synpunkter, som i en smula vaga och outvecklade former redan möta läsaren av hans doktorsavhandling om Gotlands stenålder (1914). Försöken att knyta samman forntida och nutida levnadsformer, att ge ålderns perspektiv åt de ännu under förra århundradet på ön använda säljaktsmetoderna, visa prov på en mindre vanlig vetenskaplig kombinationsförmåga. Å andra sidan hade dessa sammanställningar knappast varit möjliga att göra utan P. A. Säves djupgående forskningar med deras i de kända folianterna i Carolinabiblioteket nedlagda resultat. Det var för övrigt ofta som Lithberg även i andra sammanhang hade anledning att referera till denne

Bild 1. Nils Lithberg.

sin gamle lärofader. Han kände också Säves Gotländska samlingar i grund, men fick trots planer i den vägen aldrig tillfälle att utarbeta någon sammanställning eller något register till denna den viktigaste källan för gotländskt etnologiskt studium. Endast ett par ungdomsarbeten, främst monografien Bröllops seder på Gottland (i Fataburen 1906—1911), äro till väsentliga delar att anse som sammanställningar av Säves uppgifter.

Lithberg såg alltid och gärna de vetenskapliga problemen i vidast möjliga perspektiv. Han ägnade intresse och studium också åt forskningsgrenar som lågo utanför brännpunkten för hans egentliga arbete. Helt säkert är det ett uttryck för hans egen uppfattning, när det i bestämmelserna för den professur som 1919 genom en frikostig donation av greven och grevinnan W. von Hallwyl inrättades vid Nordiska museet i »nordisk och jämförande folklivsforskning», en professur som till förste innehavare fick Nils Lithberg, om ämnesområdet heter, att det åligger innehavaren att bedriva »folklivsforskning, omfattande såväl allmogens som övriga samhällsklassers odling». Det mest imponerande vittnesbördet om Lithbergs hithörande forskarverksamhet äro de sex tjocka böcker som tillsammans bilda verket Schloss Hallwil och som utkommo under åren 1924—1932. Det är emellertid icke endast omfattningen av detta verk som imponerar, lika märklig är själva planläggningen, detta att Lithberg omedelbart klart insåg den kulturhistoriska betydelsen av fynden vid Hallwil och över huvud att denna medeltida borg blev så grundligt utforskad. Vad som här åstadkoms, under medverkan av sällsynt frikostiga donatorer, är fortfarande att betrakta som ganska ensamstående i vår världsdal och kommer i samma mån initiativet får verklig efterföljd helt säkert att framstå som något särskilt mönstergillt. Vid den synnerligen tidskrävande och mödosamma bearbetningen av materialet från Schloss Hallwil hade Lithberg en ovärderlig hjälp av sin maka, som också deltog i hans forskningar på andra områden och där ofta verksamt stödde honom, särskilt med sin uppdrivna konstnärliga färdighet.

Med rätta har det sagts om Lithbergs forskargärning att den liksom hans personlighet förträffligt illustrerar vad den forskning

Bild 2. Nils och Marit Lithberg
på trappan till gården i Hejdeby.

han representerade innerst syftar till: »hembygdskännedom med kosmopoliska perspektiv, hembygdskärlek under internationell synvidd» (Sigfrid Svensson). Självt har Lithberg vid ett tillfälle om denna sin livssyn nedskrivit de kloka orden: »Det ligger visst ingen chauvinism i, om man påstår att en nära kännedom om den egna bygden, om dess odling och dess öden borde vara den enda bäriga utgångspunkten i allt folkbildningsarbete. Med den som kärna vidgas kunskapskretsen. Så skapas möjlighet för ett djupare förstående av andra kulturbildningar och andra livsformer, för andra människors och andra folks utveckling och åskådning, möjlighet med ett ord för den vidsynthet, som är all verklig bildnings kännemärke» (Fataburen 1925).

Det är helt naturligt att man i en så omfattande forskargärning som Lithbergs också skall kunna finna vissa svagheter och brister.

Oftast får man emellertid därvid röra sig på detaljernas fält. Lithbergs arbetssätt byggde i mer än vanlig grad på ett utnyttjande av det egna minnet, mindre på excerpering och registrering. Det är under sådana omständigheter obilligt att tänka sig att detta arbetssätt icke skulle på en eller annan punkt ha lämnat spår efter sig — kanske främst i fråga om materialets stundom alltför snäva begränsning. Principiellt av större betydelse är en tendens hos Lithberg, i varje fall under de första åren han sysslade med etnologisk forskning, att icke klart särskilja mera primitiva drag i kulturen från dem som senare spritt sig genom förbindelser i tämligen ung tid. Det kan stundom förefalla som om Lithberg betraktade också mycket av det yngre godset som primitivt och vetenskapligt behandlade det utifrån denna ståndpunkt. Besläktad är en dragning hos honom att parallellisera ålderdomliga kulturföreteelser, sådana vi känna dem från den arkeologiska forskningen, med yngre drag i folkkulturen, jämförelser som i varje fall när det gäller mera konstbetonade föremål lätt bli vanskliga och diskutabla.

Denna forskargärning, kvantitativt och kvalitativt betydande och kännetecknad av stor vidsynthet och kritisk skärpa, bars emellertid upp av en bred och mänsklig personlighet, som måste inge alla och envar den högsta sympati. Som lärare i sitt ämne vid Stockholms högskola hade han samlat kring sig en skara av hängivna lärjungar, och det har vittnats om att han ägnade deras studier och arbete samma osjälviska intresse som också städe kom kamraterna både inom och utanför Nordiska museet till del.

Det var naturligt att en person av den andliga resning Lithberg besatt också skulle tas i bruk på många andra håll, detta så mycket mer som han verkligen hade ett organisatoriskt intresse och besatt ett slags verkningsfull, representativ pompa, som ej undgick att vid de rätta tillfällena göra sin verkan. Som ordförande anlidades hans kraft i en mängd sammanslutningar av skilda slag, från Antropologiska sällskapet till Museimannaföreningen, och det var mången gång märkligt att se vilken kärleksfull omsorg den ej sällan oerhört arbetstyngde mannen ägnade också de praktiska detaljerna i dessa företags skötsel och utveckling.

Bild 3. Begravningsprocessionen vid Nils Lithbergs jordfästning på Skansen den 4 maj 1934.

I stor utsträckning togs Lithbergs kraft i anspråk också för flera offentliga utredningar på områden som stodo i kontakt med hans vetenskapliga verksamhet. Även här fick han tillfälle att göra betydande insatser — jag vill särskilt påminna om de av honom utarbetade historiska partierna i fornminnesvårdskommittéens och folkminneskommittéens betänkanden (1922 och 1923). Å andra sidan framträdde måhända här en viss fallenhet hos honom att i allt för hög grad sträva efter system för systemets egen skull, efter logisk klarhet i själva den vetenskapliga forskningsapparaten. Han underskattade därvid i viss grad de psykologiska betingelserna, möjligheten att pressa in individerna med deras egenheter i en ofta ganska snävt tillskuren ram. Kanske var det bland annat av denna orsak som anmärkningsvärt få av dessa projekt kommo till utförande i verkligheten.

Att vara gotlänning var emellertid för Nils Lithberg själv hans kanske viktigaste uppgift i livet. Hans intresse för fäderneöns kultur och utveckling och för vården av dess gamla minnen och dess säregna natur tog sig uttryck i ett omfattande och mål-

medvetet arbete som väl i sin art knappast söker sin like. Denna omsorg krävde en ständig påpasslighet, upprepade resor under hela året ned till Visby och sommartid ett förnyat genomströvande av ön, sådant som Lithberg många gånger utfört det redan i sin ungdom. Men detta arbete bars också upp av en lågande lokalpatriotism, som ständigt och i alla väder höll tanken på de gotländska intressena levande. Här i denna årsbok kunde vi ännu i fjol i hans manande ord till gitar i förskingringen läsa oss till något av denna anda. Det är den som tar sig uttryck i den gotländske bondeskalden Gustaf Larssons den gången av Lithberg anförda strofer:

»Gotland min längtan, Gotland min tro,
Gotland mitt vårliga land!
Havet det vida tar Dig i famn,
folket och landet allt som har namn.
Östersjöbölja sjung mig till ro
sist på min fädernestrand.»

Den önskan fick också Nils Lithberg uppfylld. Efter en sällsynt stämningsrik jordfästning i Seglora kyrka på Skansen fördes Lithbergs stoft hem till fäderneön för att bisättas på Gamla kyrkogården i Visby.

Men levande för oss alla som kände Nils Lithberg står alltjämt minnet kvar av vännen och kamraten, den rättframme och trofaste kumpanen, som bakom sitt gotländska gemyt gömde en människokännare av rang och en överlägset skarpsinnig psykolog. Kanske vill man därvid också tänka på den enastående förmåga han hade att i ord levandegöra resultaten av sina forskningar, att fascinerande tolka och förklara det som gammalt och fornt varit haver.